

Geopolitické aspekty západnej hranice Poľska

Robert IŠTOK

Abstract: *The western frontier of Poland – known under the term the border on the Oder and the Neisse – was after 1945 an important phenomenon, which remarkably influenced the development of international relations in the interwar Europe. The contribution has an ambition from the political-geographical and geopolitical viewpoint to outline the establishment and the significance of this border in the context of Polish geopolitical thinking.*

Key words: *Poland, border, geopolitics*

Úvod

História poľského štátu je od jeho vzniku spätá s výraznými teritoriálnymi zmenami. Medzníky tohto vývoja sú späté s rokmi 1918, 1939, 1941 a 1945. Po roku 1945 bola primárne diskutovanou otázkou súčasná západná hranica Poľska, ktorá funguje už 65 rokov, resp. s ňou spojené konsekvencie. Táto hraničná línia, známa ako hranica na Odre a Nise sa vyznačuje viacerými geopolitickými špecifikami.

Vymedzenie západnej hranice Poľska bolo predmetom úvah predstaviteľov poľského geopolitického myslenia od jeho vzniku v druhej polovici 19. storočia. Tieto diskusie sa zintenzívnili po vzniku samostatného poľského štátu, v priebehu druhej svetovej vojny a tesne po jej skončení.

Súčasná poľsko-nemecká hranica meria 476 km a vedie pozdĺž riek Odra a Lužická Nisa, pričom na dolnom toku Odry patrí k Poľsku aj jej západný breh spolu s časťou ostrova Usedom (po poľsky Uznam).

Poľské koncepcie západnej hranice

Vymedzenie západnej hranice Poľska na línii Odra – Nisa bolo spojená s ideou pripojenia v stredoveku stratených piastovských území a s vytvorením Poľska ako historického celku. Tento prístup presadzovali o. i. významní predstavitelia poľskej geopolitiky J. L. Popławski a W. Nałkowski. Významným argumentom v prospech vytýčenia západnej hranice Poľska na Odre a Nise bolo hydrografické usporiadanie, ktoré bolo determinované poludňákovým smerom tečúcimi riekami Visla a Odra, ktoré zabezpečovali súdržnosť poľského územia. Tieto myšlienky presadzoval E. Romer, podľa ktorého tým, že Odra na sever od ústia Lužickej Nisy nemá žiadny významný prítok, je táto línia (niekedy nazývaná ako lužicko-štetínska brána) prirodzenou hranicou Poľska. Podobné myšlienky prezentovali o. i. aj H. Bagiński, Z. Wojciechowski, neskôr S. Leszczyski a tiež aj súčasný poľský geograf A. Piskozub.

Pri vzniku obnoveného poľského štátu v roku 1918 žiadna z významnejších geopolitických koncepcií nepožadovala posunutie západnej hranice na línii Odra – Nisa. Poľský politik R. Dmowski, zástanca koncepcie piastovského Poľska požadoval také hranice Poľska, v rámci ktorých obyvatelia používajú poľský jazyk a sú si vedomí svojej poľskej identity. Takáto hranica na západe by podľa neho mala prebiehať od západného konca Karpát k Baltu s pripojením časti Pomoria, Poznaňska a Horného Sliezska. Hlavná pozornosť poľských politikov v tomto období bola venovaná východnej hranici s Ruskom.

V medzivojnovom období presadzovali sprvoti oficiálni poľskí predstavitelia nároky na územie Poľska s opatrnými nárokmi na jeho rozšírenie na úkor Nemecka (išlo najmä o pripojenie Východného Pruska, Gdaňska a Opolského Sliezska). Ale v geopolitických debatách sa postupne presadzovali aj radikálnejšie názory, podporované rôznymi geopolitickými a historickými argumentmi. Ich predstaviteľom bol Z. Wojciechowski, ktorý navrhoval priebeh západnej hranice na ľavom brehu Odry s predĺžením na juh pozdĺž toku Lužickej Nisy.

Počas druhej svetovej vojny sa diskusie zintenzívnili. Názory o povojnovom vymedzení Poľska sa v kruhoch západnej emigrácie utvárali pod vplyvom priebehu vojny. Najviac ich ovplyvnili požiadavky na pripojenie oblastí na východ od Curzonovej línie k Sovietskemu zväzu. Optimálne predstavy

vychádzali z udržania medzivojnového územia Poľska (najmä oblasti Lvova a Vlna) a zároveň jeho rozšírenia na západ a sever. Dominoval názor, že povojnové Poľsko musí byť veľké a schopné obrániť si svoju nezávislosť, pričom jeho západná hranica musí mať strategický charakter, obmedzujúci možnosť opätovnej nemeckej agresie.

Poľská prokomunistická emigrácia, pôsobiaca v Sovietskom zväze naproti tomu súhlasila s odstúpením východných území a podporovala vymedzenie západnej hranice na tok Odry a Lužickej Nisy (v tomto kontexte sa často poukazyvalo na nevyhnutnosť poľskej kontroly celého ústia Odry). Tento názor podporovali aj viacerí politici a myslitelia, pôsobiaci v okupovanom Poľsku a na západe a to najmä v súvislosti s blížiacou sa porážkou Nemecka.

V roku 1945 sa poľskí predstavitelia stotožnili s týmto prístupom k otázke západnej hranice. S. Grabki v memorande pre Postupimskú konferenciu koncom júla argumentoval, že získanie západných území bude iba kompenzáciou za stratené oblasti na východe (nazývaných po poľsky „kresy wschodnie“). Poľsko bude tak na východe i západe vymedzené líniou zo 14. storočia (pozri Eberhardt 2006).

Je potrebné spomenúť, že niektoré koncepcie povojnovej západnej hranice Poľska, ktoré vznikli v období nemeckej okupácie, vymedzovali hranicu s Nemeckom na západ od línie Odra – Nisa. Pri štúdií príslušných textov (pozri Eberhardt 2004) sa môžeme stretnúť s návrhmi na pripojenie niekoľkokilometrového pásu na západnom brehu Odry a Nisy, resp. celého ostrova Usedom, ostrova Rujana, resp. ďalších území. Alternatíva rozšírenia poľského štátu na západ sa po roku 1945 opierala aj o vyriešenie otázky príslušnosti Lužice, pričom idey jej pripojenia k Poľsku vychádzali z lužic-kosrbského prostredia (pozri Pałys 2006).

K vymedzeniu povojnovej západnej hranice Poľska prispeli aj geografi. V roku 1942 bola ilegálne koncipovaná práca M. Kielczewskiej a A. Grodka (tlačou vyšla v roku 1945). Stala sa základom pre ďalší geografický výskum problematiky západnej hranice a jej argumentácia v nej bola často využívaná.

Vytvorenie poľskej západnej hranice a vývoj po roku 1945

O hraniciach Poľska prebiehali jednaná na všetkých troch konferenciách Veľkej trojky. Už v Teheráne (koncom roka 1943) bola dohodnutá východná hranica Poľska a navrhnutá kompenzácia v podobe pripojenia nemeckých území na východ od Odry. Okrem toho prebiehali aj priame poľsko-sovietske rokovania. 26. júla 1944 došlo k rámcovej dohode o nových poľských hraniciach, kde za Sovietsky zväz zaviazal podporovať nemecko-poľskú hranicu na Odre a Nise (nebolo upresnené, o ktorú z dvoch riek, taktó pomenovaných ide).

Na konferencii v Jalte (február 1945) bolo toto riešenie potvrdené, ale presné vymedzenie nových území nebolo dohodnuté. V Postupime (júl – august 1945) sa politickí predstavitelia Poľska zjednotili na spoločnom presadzovaní hranice na Odre a Nise. Možno konštatovať, že poľskí zástupcovia boli dobre pripravení na jednanie tejto konferencie, k čomu prispeli aj geografi, najmä S. Leszczycki. Ich argumenty boli využité s podporou sovietskej delegácie pre obhájenie tejto hranice. Podpora Sovietskeho zväzu v tejto otázke súvisela s jeho mocensko-strategickými záujmami o geopolitickú kontrolu strednej Európy.

Už po prechode frontu dochádzalo k živelnému osídľovaniu novozískaných území poľským obyvateľstvom. Tento proces bol sprevádzaný útekem a neskôr odsunom nemeckého obyvateľstva a týkal sa niekoľko miliónov ľudí (pred príchodom sovietskej armády ušlo okolo tri a pol milióna Nemcov a v rámci riadeného transferu, dohodnutého na konferencii v Postupime bolo odsunutých viac ako tri milióny Nemcov, Paczkowski 2004, Křen 2005). Riadený odsun nemeckého obyvateľstva, ktorý bol v súlade s dohodami v Postupime, bol považovaný za potvrdenie pripojenia nemeckých území na východ od Odry a Nisy k Poľsku.

Definitívne riešenie problému západnej hranice Poľska bolo odsunuté na mierovú konferenciu s Nemeckom, ktorá sa však neuskutočnila. Preto územie na východ od línie Odra – Nisa po západnej hranice medzivojnového Poľska (spolu s južnou časťou Východného Pruska nazývané po poľsky „ziemie odzyskane“) bolo v atlasoch nemeckej produkcie označované ako „územie pod poľskou správou.“

Priebeh hraníc sa po vojne menil iba minimálne. Už koncom roku 1945 došlo z dopravných dôvodov k výmene niekoľkých obcí a k zjednodušeniu priebehu hranice v prospech Poľska. K ďalším menším úpravám došlo v rokoch 1949 a 1951. V máji 1989 došlo k dohode medzi Poľskom a NDR o rozhraničení teritoriálnych vôd.

Integrácia novozískaných území bola považovaná za prioritnú úlohu povojnového Poľska. V novembri 1945 bolo založené ministerstvo pre inkorporované územia, ktoré riadilo proces ich osíd-

ľovania a hospodárskeho rastu. Na tieto teritória sa prisťahovalo viac ako päť miliónov ľudí z iných častí Poľska a tiež z území, ktoré boli odstúpené Sovietskemu zväzu (Paczkowski 2004).

Problém hranice na Odre a Nise sa stal predmetom medzinárodnoprávnych diskusií (pozri Ślusarczyk 1992). Priebeh tejto hraničnej línie bol zo strany Nemecka uznaný 6. júna 1950 (Nemecká demokratická republika), resp. 7. decembra 1970 (Spolková republika Nemecko) v podobe dvojstranných zmlúv. Riešenie tohto problému bol aj jednou z podmienok realizácie zjednotenia Nemecka. Výsledkom rokovaní bolo podpísanie hraničnej zmluvy 14. novembra 1990, potvrdzujúcej nenarušiteľnosť hranice medzi Poľskom a zjednoteným Nemeckom, ktorá bola ratifikovaná v parlamentoch oboch štátov. Veľmoci sa na konferencii 2 + 4, ktorá sa zaoberala problematikou zjednotenia Nemecka, pripojili k poľsko-nemeckej dohode o spoločných hraniciach.

Ak vychádzame z uvedených okolností, je prirodzené, že téma západných hraníc sa stala kľúčovou problematikou, riešenou poľskými geografi. Súviselo to aj so spoločenskou objednávkou, ktorá si vyžadovala popularizáciu vedomostí o novo získaných územiach (ktoré tvorili tretinu územia Poľska) a o celkovej transformácii geopolitickej štruktúry Poľska pod vplyvom novej situácie (Eberhardt 2004). V poľskej geografickej spisbe nachádzame mnoho prác týkajúcich sa tejto problematiky. Bezprostredne po vojne vyšli práce M. Kielczewskej, M. Glucka a Z. Kaczmarczyka (1946), S. Leszczyckého (1946a, 1946b) a tiež štúdia A. Zierhofferera (1947). Neskôr boli publikované ďalšie štúdie týkajúce sa novo získaných území.

Záver

Geopolitická poloha povojnového Poľska ako aj jeho hraničné konfigurácie boli výrazne priaznivejšie ako v akých existoval medzivojnový poľský štát. Poľsko po roku 1945 získalo výhodné štátne hranice a takmer optimálny teritoriálny tvar. Výrazne k tomu prispelo vymedzenie hranice na Odre a Nise, ktorá bola v západnom smere pre Poľsko najvhodnejšia zo strategického hľadiska. V Poľsku je posun teritória na západ v roku 1945 aj v súčasnosti chápaný ako potvrdenie príslušnosti krajiny k západnej civilizácii.

Hranica na Odre a Nise sa stala za 65 rokov svojej existencie historickým faktom. Novo získané územia boli úspešne ekonomicky i demograficky integrované do Poľska. Vstup Poľska do NATO a Európskej únie (zvlášť do Schengenského priestoru) znamenal transformáciu charakteru a funkcie poľsko-nemeckej hranice na Odre a Lužickej Nise.

Literatúra

- EBERHARDT, P., 2004: Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej. WUMC, Lublin.
- EBERHARDT, P., 2006: Twórcy polskiej geopolityki. Arcana, Kraków.
- KIELCZEWSKA, M., GRODEK, A., 1945: Odra – Nisa najlepsza granica Polski. Instytut Zachodni, Poznań.
- KIELCZEWSKA, M., GLUCK, L., KACZMARCZYK, Z., 1946: O lewy brzeg Odry. Instytut Zachodni, Poznań.
- KŘEN, J., 2005: Dvě století střední Evropy. Argo, Praha.
- LABUDA, G., 1971: Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- LESZCZYCKI, S., 1946a: Geopolityczne podstawy Polski współczesnej. NIP, Poznań.
- LESZCZYCKI, S., 1946b: Geopolityczne znaczenie Ziem Odzyskanych dla Polski i Słowiańczyzny. Życie Słowiańskie, Numer Specjalny. Ziemie Odzyskane.
- PACZKOWSKI, A., 2004: Půl století dějin Polska 1939-1989. Karolinum, Praha.
- PAŁYS, P., 2006: Polská vláda a lužická otázka v letech 1945-1949. Slovanský přehled, 92, 1, 45-55.
- ŚLUSARCZYK, J., 1992: Granice polski w tysiącleciu. Adam Marszałek, Toruń.
- WANDYCZ, P. S., 1998: Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody. Academia, Praha.
- ZIERHOFFER, A., 1947: Problem zachodniej granicy Polski w świetle geografii politycznej. Przegląd Zachodni, 3, 3, 203-211.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0177/10 Slovensko a Poľsko – geopolitické, politologické, historické a humánogeografické súvislosti. Vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

Geopolitical Aspects of the Western Frontier of Poland

Robert IŠTOK

***Summary:** The history of Polish state is from its emergence connected with remarkable territorial changes. Discussion concerning the location and delimitation of historical Poland, let us say the Polish state itself, enabled the formation of geopolitical thinking that has been developing in Poland from the half of the 19th century. After 1945, the most frequently discussed question was a contemporary western frontier of Poland, known as the border on the Oder and the Neisse.*

Polish geopolitics and geography responded on this shift of the Polish territory to the west by several scientific works, which were aspiring to justify its demarcation, leaning on physical-geographical, geopolitical, historical and strategical arguments.

The western frontier of Poland is characterized by various geopolitical particularities. Its formation is tightly connected with a demarcation of its eastern frontier on the Curzon line. The border on the Oder and the Neisse was very convenient from a viewpoint of strategy and control. The territories, which were connected to Poland, were affected by extensive forced and controlled migrations and were gradually integrated into the Polish state. The shift of the territory to the west has been a confirmation of Polish affiliation to the Western civilization.

Formerly questioned border is after 65 years of its existence perceived as a historical fact. Its function has transformed after the entrance of Poland to NATO and the European Union, or the Schengen system. The course of the western frontier of Poland was confirmed by the international agreements, whose participant is also Germany.

Adresa autora:

prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja,

Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita

Ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov

istok@unipo.sk